

Laulutraditsioon ja kodupaik

Aivar Jürgenson

Kodupaika tajutakse mitmesuguste sümbolite või märkide kaudu. Kultuurikandjate poolt tähendusega varustatult kannavad need endas kodupaiga kontsentreeritud sisu. Mineviku sümbolites on maailm käega katsutav, konkreetne ja piiritletud. Järgnevatel lehekülgedel vaadeldakse üht Siberi eestlaste kultuuri kuuluvat nähtust, millel on oluline tähendus kodupaiga sümboolikas. See on laulutraditsioon.

Saja aasta eest võõrsile rännates võtsid väljarändajad kaasa mitmed vana kodumaa kultuuri elemendid, sh seal lauldud laulud. Pole teada, kas ja kuivõrd laulsid väljarändajad laule väljarändamisest endast. Võiks ju oletada, et väljarändajad löid ja laulsid laule eesootavast õnnemaast – kujund oleks ju iseenesest viisistamist-värsistamist väärt, kuid olemasolevad andmed seda ei kajasta.

Antropoloogilises võtmes on väljarännu puhul tegemist siirdumisega ühest staatusest teise. Rahvaluules on sellised siirdumised ajendanud iseseisvate kommete ja tervete rahvaluuležanride väljakujunemist. Mõeldagu siinkohal näiteks rituaalsele itkutraditsioonile, mis on meie folklooris säilinud küll ainult setudel, kuid mõningail andmeil oli ilmselt varem tuntud mujalgi.

Setu aladel on laiemalt tuntud pulma- ja surnuitkud – mõlema sisuks on omaste kogukonnast eraldumine. Surnuitk kajastab vägivaldset eraldamist omaste kogukonnast – surm võtab kõiki luba küsimata. Kuid vägivaldse teema kajastub ka pulmaitektudes, oli ju paariminekul kuni 19. sajandi viimase veerandini sageli otsustav vanemate tahe (Tedre 2000: 230 jj).

Surnu- ja mõrsjaitkud on kohati käibel tänase päevani, hilisminevikust teame nekrutiitke. Sellel, miks eesti rahvatraditsioon ei tunne surnu-, mõrsja- ja nekrutiitkude kõrval näiteks väljarännuitke,¹ võib olla mitmeid põhjusi. Agraarset talupojauhiskonda iseloomustas vähene mobiilsus – lõplik lahkumine omastest väljarännu käigus oli liialt harv, et kujundada omaette temaatilist žanri. Surnumatmine või paarimineku on põlvkonnast põlvkonda ulatuvad kultuurilised universaalid – aeg, mida on kultuuril olnud kasutada vastavate traditsioonide väljakujundamiseks, pole võrreldav väljarändamise perioodiga. Nekrutiitkud, mis kajastavad pikkadeks aas-

tateks kodumaalt lahkumist – liiati sunniviisilist ja seadusega sätestatud –, on reaktsioon vägivaldsele kodumaast eraldamisele, mille vastu ei saanud loomult paikne talupoeg midagi ette võtta. Nekrutivõtmise regulaarsus ja sügav emotsionaalne reaktsioon kujundasidki omaette žanri – nekruitiitku.

Väljarändamisperioodi suhteline lühiaegsus ja etapilisus – mõneaastased intensiivse väljarännu ajad vaheldusid väheaktiivsete perioodidega – ei loonud eeldusi väljarännuteemalise itkutraditsiooni kujunemisele. Pealegi olid nii surnu- kui ka pulma- ja nekruitiitkud väljarändamise ajaks elavast käibest kadunud, seega puudus ka vastav eeskuju.

Üksikud teated, kus kirjeldatakse väljarändajate kodumaalt lahkumist, ei paku palju võimalusi järelduste tegemiseks väljarändajate laulurepertuaari osas. Mainida saab siinkohal näiteks teadet, kuidas Kaug-Itta siirdunud hiidlased laulnud merele suunduva kaljase pardalt hüvastijätuks *Isamaa hiilgava pinnalta paistab kodu meil' kaunike, kallike* (Saster 1987).

Võimalik, et tollasel Eestimaal populaarsest isamaalaulude repertuaarist laenati sellises situatsioonis muidki palu – teema paku ju selleks võimalusi. Isamaalauludel, mis 19. sajandi teisel poolel Eestimaal üha populaarsust kogusid, võis olla väljarändajatele eriline tähendus. Häiritud territoriaalsus, oma turvaruumi kaotus oli soodsaks pinnaseks isamaalaulude sügavale mõjule.

Kui vabatahtlik väljarändamine pole laulutraditsiooni erilist jälge jätnud, siis ei saa seda öelda väljasaatmisteema kohta. Laulud, millel sisuks väljasaatmine, on olnud tuntud sajanditaguses Eestis, aga neid teatakse ka tänaste Siberi eestlaste seas.

*Äraminek Tallinnasse,
sie kurvastab mind.
Jumalaga, truu neiu,
ei änam näe ma sind.
Sina olid minul armas,
sind armastasin ma
ja soovin, et vaksali
saadad sa mind viel.
Juba vilistas masin,
kolm korda löi kell.
Minu aeg on siin kasin,
ehk näeme viel teine kord.*

Aivar Jürgenson

*Meid viiaks Siberisse
ja kaugemal viel,
kus vabrikud on valmis,
meid sunnitakse tüöl.
Nüüd jumalaga jätan,
armas neiukene, sind.
Pika reisu ette võtan,
Sahhaliini ruttan ma.
Jäege iaks, minu sõbrad,
selle kurbtuse sies,
et täna viimist korda
viel seisan teie ies.*

(RKM, Mgn. II 4364 (11) – Anu Korb, Kadri Peebo 1995: 85–86)

Või teine, “Röövli laul”:

*Oh kuule, minu sõber, oh kuule,
mikspärast sa käruga käid?
Mikspärast sa kannad need rauad,
mikspärast sa katargu said?
Kord olin mina röövlite pealik,
meest kuuskümmend olid minu all,
meie röövisime rikkaid ja vaeseid
ja neiudele armu ei and.
[---] Santarmid mind kinni siis võtsid
ja käru külge needisid mind.
Minu käed said selja taha seotud
ja katargu poole läks tee.
Nüüd kuuled, mu sõber, nüüd kuuled,
mikspärast ma käruga käin,
mikspärast ma kannan need rauad,
mikspärast ma Siberi sain.*

(RKM II 271, 26/7 – Anu Korb, Kadri Peebo 1995: 196)

Siit jõuame küsimuse juurde, milliseid laule laulsid väljarändajad uuel kodumaal. Kui tänapäevane laulurepertuaar Siberi eesti külades on tänu folkloristide kogumistöle üldjuhul hästi dokumenteeritud, siis asunduste algusaegade laulude kohta on andmed lünklikumad. Üheks olulisemaks allikaks tollase laulurepertuaari kohta on asunike kirjad. Jenissei kubermangu Rõbinski külast 1899. aastal saadetud kirjas räägitakse sellest, et külas on tihti kuulda eestikeelset laulu, eral-

Venemaa eestlaste 1914. aasta laulupeo rongkäik Suhumis Aloisi teatri ees (Marika Mikkor. *Eestlased Musta mere rannikul*. Tartu 1998).

di nimetatakse ära laul “Jää Jumalaga, Isamaa” (*Postimees* 144 1899: 2). Tänapäevani lauldakse Siberi eesti külades laule, mis pärinevad 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse Eestist. Sealne repertuaar annab läbilõike tollasest lauluvarast, esindatud on erinevad žanrid ja teemad. See, et Rõbinski küla asunik oma kirjas just isamaateemalise laulu ära nimetab, on konteksti kaudu ju ka mõistetav – just need laulud omandasid võõras keskkonnas aktuaalsuse.

Nostalgilised vinjetid, mis esinevad asunike kodumaale saadetud kirjades, annavad tunnistust igatsusest kodumaa järele:

Elame tasahiljukesi edasi ja vahete-vahel asub igatsus kodumaa ning sugurahva järele rinda ja siis sooviks seal viibida, kus Vanemuine aeg-ajalt oma iluhealesi kuulda laseb, mis iga tundliku inimese hinge ülendavad (Ilves 1903: 1074–1075).

See, et asunik Vanemuiselt küllap eelkõige isamaalaule kuulda soovis, ei ärata imestust, kuivõrd just need sümboliseerisid kõige selgemalt sidemeid kaugel asuva kodumaaga.

Asunike kirjadele kohati iseloomulik stiil, kus väljendati rahulolu asunduste majandusliku olukorra ning rahulolematust vaimse kultuuri seisukorra suhtes, puudutab ka laulutraditsiooni. *Eesti koorilaulu ei kuuldu kusagilt, nenditakse ühes kirjas resigneerunult* (*Sakala* 27 1910: 2).

Kuigi mittenormatiivse laulurepertuaari osa oli ja on Siberi eesti asundustes suurem, ei puudunud siiski ka koorilaul. Kui eesti asunduste aktivist Saamuel Sommer 1910. aastal Peterburis peetud I eesti asunduste hariduskoosolekul tegi ettepaneku korraldada asunduste laulupidu, kiitis koosolek mõtte heaks ja otsustas laulupeo korraldada 1911. aastal Peterburis kui suurimas eestlaste keskuses väljaspool Eestimaad (Sakala 35 1910: 2).

Kuigi üritus plaanitud ajal teoks ei saanud, viidi asunduste laulupidu enne Esimest maailmasõda siiski läbi. See peeti Narvas 1912. aasta juunis. Põhirõhk oli isamaalauludel: repertuaari kuulusid sellised laulud nagu Karl August Hermann'i "Isamaa mälestus", Mart Saare "Mis mul meeldib", Christian Willibald Glucki "Rõõmu hääled", Friedrich Paciuse "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm", Mihkel Lüdigi "Pisarad" jt tuntud isamaalised laulud (vt *Esimese...* 1912). Osaliselt kattus asunduste laulupeo repertuaar viimase Eesti üldlaulupeo (VII) omaga – isamaalauludest näiteks Aleksander Kunileiu "Sind surmani", Miina Härma "Tule koju" (vt *Tallinna III laulupidu laulud* 1909). Samas oli asunduste laulupeo repertuaaris lisaks teistele isamaalistele lauludele silmatorkav hulk nostalgilise alatooniga nn võõrsiloleku laule: Johannes Kappeli "Võõrsil", Franz Schuberti "Kui kallist kodust läksin".

Esimese asunduste laulupeo mõju asunduste kultuurielule oli suur ning kuigi peagi alanud Esimene maailmasõda ja bolševike võimuhaaramine ei lasknud seda traditsiooniks kujuneda, peeti edaspidigi piirkondlikke laulupidusid Venemaa eri paikades. Siberis oli üheks selliseks Tomski kubermangu Mariinski maakonna talurahva laulupidu 22.–23. juunil 1924 Vambola asunduses, kus lisaks nõukogulikule repertuaarile tulid ettekandele näiteks Miina Härma "Tule koju" ja Karl August Hermann'i "Tervitus" (Maa-mägi 1980: 123–124).

Siberi eestlaste tänane laulurepertuaar hõlmab nii Eestist väljarännanute kaasa toodud, hilisematel kümnenditel laenudena omandatud kui ka kohapeal loodud laule.

Eestist kaasa toodud lauludest on tänaste Siberi eestlaste seas üks populaarsemaid Johannes Kappeli "Võõrsil", mis, nagu nägime, kõlas ka asunduste laulupeol 1912. aastal Narvas.

Ka järgmine Eestist kaasa toodud laul on levinud Siberi eestlaste seas ja siingi on teemaks eraldatus kodumaast:

*Kaugel üksi võera rahva hulgas,
kaugel üksi, kes mul tuttav on.*

*Viibin üksi, süda suures mures,
kadunud on kõik minu lust ja rõem.
Õnne ei ole mulle osaks antud,
rõemu mul ei ole lubatud.
Kurvastus piab saama tühjaks kantud,
valukarik täiest tühjendud [---].
(Korb 1999: 214-215)*

Kuuludes eesti laulutraditsiooni, on võõrsiloleku laulude säilitamine Siberi eestlaste seas juba iseenesest mõistetav, sest küllap motiveerib ka elu võõrkeelses keskkonnas sellise sisuga laulude säilimist ning sagedast esitamist.

Siberi asunike laulurepertuaaris on olulisel kohal laulud, millel teemaks Siber. Siberit kujutatakse neis sageli sellele piirkonnale omistatud kanoonilisi tahke rõhutades – sageli esineb see hulkurite, varaste ja sunnitööliste maana, maana, mis on lage ja metsik.

*Oh, Siber; sa, oh, Siber; sa,
sa kuulus vargapoiste maa.
Ei seal kuule kuke laulu
ega kana kaagutust.
Ei kuule koera haukumist
ega linnu laulmist.
Ainult ahelate kõlinat
ja tuule mühinat [---].
(Tõnurist 1967: 110)*

Siberi teema seguneb lauludes teiste teemadega, nagu eraldatus kodumaast või väljasaatmine. Väga levinud on Siberi eestlaste laulurepertuaaris kodumaalgi populaarne "Pradjaaga laul":

*Seal Siberis Baikali taga,
kus põlised metsad ja maad.
Pradjaaga seal üksinda hulgub,
ära vandund oma isade maa [---].
(RKM II 272, 79/80 – Rosalie Ottesson)*

Anu Korb, kes on uurinud Siberi eestlaste laulurepertuaari, täheldab näiteks Ülem-Suetuki puhul – aga sellele asundusele panid aluse väljasaadetud –, et sealsed eestlased laulavad märksa rohkem vangilaule kui väljarännanute järglased. Ka on need lau-

lud Siberi eesti asunduste laulurepertuaaris olulisemal kohal kui Eestis (Korb 1998: 155). See, mida rõhutasime kodumaalaulude puhul, kehtib seega ka siin: konkreetne ajalooline taust on mõjutanud asundustes lauldavate laulude valikut ja kujundanud sealsetele oludele spetsiifilise laulurepertuaari.

Siber on väljasaatmise maa, ta on suur ja asub vanast kodumaast kaugel. Need on tüüpilised karakteristikud, mis leidnud kajastamist lauludes. Kuid Siberi-pildi juurde kuuluvad ka tahud, milles rõhutatakse maa suurt potentsiaali. "Laul Siberist" kujutab Siberit just selles valguses:

*Oh, Siber; sa, oh, Siber, sa,
sa kuulus viljarikas maa,
oh, Siber; sa, oh, Siber, sa,
sa kuulus viljakandja maa.
Seal siad liha annavad
ja lambad villa kannavad.
Oh, Siber; sa, oh, Siber, sa,
sa kuulus viljakandja maa.
Seal kanad mune munevad
ja oinad liha annavad.
Oh, Siber; sa, oh, Siber, sa,
sa kuulus viljakandja maa...*

(RKM II 271, 493/494 – Rosalie Ottesson)

Kodumaalauludena lisandusid Siberi eestlaste repertuaari Teise maailmasõja ajal ja järel uuemad eesti laulud, Siberi eestlaste kõnepruugis nn *Eestimaa eestlaste laulud*, mille töid koduküladesse sõjast naasnud ja Eesti Laskurkorpuses kodueestlastega koos võidelnud mehed – näiteks jõudis niiviisi Ülem-Bulankasse "Sauna taga tiigi ääres". Kõige sagedamini õpiti Eestimaa eestlaste laule aga Siberi eesti küladesse kosumisele saadetud eesti sõduritelt ja Eestist küüditatutelt.²

Seda, kuidas toimusid sellised kontaktid, kirjeldab üks Ülem-Bulanka elanik (mees, sünd 1932):

Siin sõjaaeg ja peale sõja siin oli palju neid... Eestimaa eestlasi. Näe, Krasnaja Poljana, vot seal olid, kohe rohkem jagu... ühes ääres, ma tean, kohe kõik olid nemad. Ja nad käisid – me elasime, näe, siin üle jõe, seal tuba enam põle seal, minu selle... ema... emaema elas seal, vanaema – ja nad käisid siin. Seal ka, vene koht ja... Nad ka nigu saivad teada, et eestlased siin ja...

Saivad tuttavaks, iga pühapäe! Mina käisin nendega... laulsid eesti keeles. Neil olid ka... raamatud ühes. A me elasime kõrvu seal vanaemaga. Lähme ka lapsed, plikad – meil oli kolm õde – mina läksin kah, istume seal õue – suviaeg oli, soe seal väljas, pingid panivad, süia panivad, laulavad, ma ka nii kuulan seal.

Sama informant räägib ka, kuidas küüditatud laupäeviti-pühapäeviti Ülem-Bulankas käisid, lõõtspill kaasas.

On täheldatud, et küüditatute laulutraditsioonis olid esikohal isamaa- ja nn kodulaulud (Hiimäe 2000: 131). Häiritud territoriaalsus, vägivaldne lahtikistus kodumaast võimendasid küüditatute repertuaaris kodumaalaulude väärtust. Just küüditatute vahendusel jõudsid Siberi eestlasteni sellised Eestis populaarsed lood nagu “Kaugel, kaugel, kus on minu kodu”, “Ma tahaksin kodus olla”, “Läänemere lained”. Oluline on neis lauludes geograafiline, looduskeskonda puudutav moment. Mitmete laulude sõnad kohandati uues paigas vastavalt kohalikele oludele ümber. Siberi eestlaste seas *Eestimaa eestlaste lauluna* tuntud “Kaugel-kaugel, kus on minu kodu” lõpeb Virukülas nii:

*Üle lageda Siberi kõlab
kurb ja igatsev eestlaste laul.*

Ülem-Bulanka eestlased mäletavad, et selliste sõnadega – *Siberi* asemel esineb neil laulus *Venemaa* – laulsid seda esimesena küüditatud.

Huvitav näide on algselt saksa lauluna sündinud “Läänemere lained”, mille algkuju peaks pärinema 1939. aastal pimedana surnud pommerlanna Martha Müller-Grählerti loominguist ja ilmus esimest korda trükis 1908. aastal. Tõlgetena levis laul kiiresti naabermaadesse (Rebane 2000: 208; Greverus 1965: 12–13). Tõlgete kõrval levisid ka töötused, nii saksa kui teistes keeltes. Algsed sõnad *Wo die Ostseewellen...* asendati Venemaale ja Ukrainasse välja rännanud sakslaste repertuaaris kohisevate mändidega või uue kodupaiga jõe lainetega: *Wo die Kiefern raunen leis ihr heimlich Lied, Wo die Desna Wellen...* (Greverus 1965: 13). Kaukaasias Sulevi külas lindistasin eestikeelse “Läänemere lainete” töötuse, milles sümboolsete kodumaa maastikena nimetatakse Kaukaasia loodusobjekte ja pinnavorme. Sellised töötused näitavad, kuivõrd tugevalt iseloomustavad kodumaad spetsiifilised kodumaamaastikud ja kuidas seda maastikulisust rahva seas kodumaa sümboliseeringus aktsepteeritakse.

Ina-Maria Greverus on töötluste massilist levikut pidanud ko-
duigatsuse leevendamise vahendiks olukorras, kus väljarändajad
tajuvad uues keskkonnas kohanemiskursi. Laulutöötluste kasu-
tamises näeb ta sümbolset tagasipöördumist paremasse keskkon-
da (Greverus 1965: 12–13). Tegelikult levisid populaarsed kodumaa-
laulud ja nende töötlusted ka mitmenda põlvkonna asunike seas, s.t
olukorras, kus inimeste territoriaalsus ei ole häiritud.

Palju lauldakse Siberi eesti asundustes ka vene laule. Need ilmusid
laulurepertuaari juba 19. sajandil. Ühes 1897. aastal Eestisse jõud-
nud Omi asunduse elu kirjelduses mainitakse, et puuduliku keeleos-
kuse tõttu on venekeelsete laulude hääldamine väga vale. Kirjutise
autor räägib sellest, kuidas tüdrukud on venelastelt üle võtnud kom-
be pühapäeviti salgakaupa külatänaval jalutada ja *karjuda*, vahel
kestvat selline laulmine öö läbi, nii et kõikide öörahu on häiritud
(G.E.L. 1897: 844). Niisiis omandasid laulurepertuaar kui muusika-
line käitumine juba 19. sajandi lõpul vene jooni. Aja jooksul on ten-
dents süvenenud, lauldakse vene laule, levib kooslaulmine, kusjuu-
res hääletämber võib olla venepäraselt kime, esitus venitav ja aegla-
ne, seda kohati ka traditsiooniliste eesti laulude puhul.

Sada aastat tagasi kirjutas asunik halvustavalt tüdrukutest, kel
kombeks külatänaval jalutada ja valjusti laulda. Sellist suhtumist koh-
tab tänapäevalgi. Uute laulužanride pealetulek ning repertuaari muu-
tumine toob kaasa põlvkondade konflikti. Oma noorusaega kuuluvat
peetakse paremaks ja õigemaks, tänapäevaseid käitumisviise kriti-
seeritakse. Nostalgilised meeleolud haakuvad kaasaja kriitikaga:

*Küll oli siis [s.t varem, jutustaja noorpõlves] siin seda mõtsiku
mängimist, võidujooksmist, värvimängimist ja siis ta... oi-oi-
oi, küll oli lõbus elu! A nüüd... Need noored jau, jau... No mis
sa kurrat vingud, sa laula kui inimele! [---] Nad ei pea viitki
või nad ei oska... viitsigi või mis nad on, ma ei tea.*

A. J.: Ikka eesti laulud olid vanasti ainult?

Kõik eesti laulud! Ei... kis see enne vene laulusi laulis!? (nai-
ne, sünd 1927, Ülem-Suetuk).

Siberi eestlaste laulurepertuaaris esineb eesti-vene segakeelseid
laule.³

*Annuska, minu õnnelind,
ah, satsem tõi plaatšis?*

*Sulle aga tuksub minu rind,
armastad, tak hootšiš.*

(RKM, Mgn. II 4371 (10, 12) – Anu Korb, Kadri Peebo 1995: 112)

*Kui laupa õhtu lauluga
läen oma pruuti vaatama.*

*Ei, või poljaa,
krasnõi kavaljeer
sa bõstra na kanjah.*

*Ta u ta.
Ei, või poljaa,
seljoonõje poljaa,
krasnõi kavaljeeri
sa bõstra na kanjah.*

(RKM, Mgn. II 4372 (1) – Anu Korb, Kadri Peebo 1995: 113)

Segakeelsete laulude puhul Siberi eestlaste repertuaaris ei saa teha automaatset järeldust kohapealsete vene mõjude kohta. On tõenäoline, et selliseid laule tekkis ka Siberis, kuid tuntud oli see laululiik juba Eestis enne väljarändamist. Enamgi veel – näiteks laulu “Vihma sajab kak s vedraa”, mis mitmetes Siberi eesti külades väga populaarne, töid sinna Eestist küüditatud (Anu Korbi suuline teade). Ennatlik järeldus, et mitmekeelsed laulud Siberi eestlaste repertuaaris on tekkinud kohapeal, pole seega õige. Samas on mitmekeelsete laulude repertuaar eriti rikkalik näiteks Rõškovo külas, mille eripäraks on see, et seal elab külg külje kõrval palju erinevaid rahvusi. Rõškovos lauldakse ka saksa-vene segakeelseid laule (Anu Korbi suuline teade).

Sageli on vene laulud tõlgitud eesti keelde ja inkorporeeritud täielikult käibivasse laulurepertuaari. Omaaegsed vene laulud või pillilood saavad niivõrd omaseks, et enam ei tajuta nende kuulmist võõrasse kultuurialasse. Siin võiks nimetada eespool tsiteeritud “Pradjaaga laulu”. Eestikeelsete sõnadega laulduna on laul sulandunud kohalikku folkloori.

Eesti lauludest ei osata enam eristada traditsioonilisi vene lugusid. Juba mitukümmend aastat Eestis Harkus elav Siberi eestlane laulis siin ühel koosviibimisel vene rahvalaulu, pidades seda enesestmõistetavalt eesti lauluks. Eestipäraseks peetakse näiteks Ülem-Suetuki külas kahehäälsel laulmist ja vastandatakse seda soomlaste neljahäälsele laulmisele.

Alam-Linda muusikakoor 1930. aastatel (Marika Mikkor. Eestlased Musta mere rannikul. Tartu 1998).

Siit jõuame tõdemuseni, et Siberi eestlaste lauluvara on suuresti rahvusvaheline. Sellel on ka üldisem taust: naabritena elavate rahvusrühmade laulurepertuaar kattub osaliselt. Palju on laule, mida laulavad nii eestlased, lätlased kui ka venelased, igaüks omas keeles. Üldisemat laadi tähelepanek, mis ei puuduta üksnes laulutraditsiooni, ongi see, et kultuurinähtused eksisteerivad keeleüllesena, segaasustuse puhul minetab keel aja jooksul oma kultuurinähtuse eksistentsi võimaldava funktsiooni. Samas võib keel anda kultuurinähtusele uue dimensiooni. Vene laul, mida lauldakse eesti keeles ja peetakse eesti lauluks, kuulub kooslusse, mille elemendid kujutavad endast identiteedi sümboleid.

Suurt rolli identiteedi kandjana mängis näiteks Tsvetnopolje eestlaste lauluansambel, kohalike kõnepruugis *eesti folklor*. Eestvedajana tegutses küla klubijuhataja Linda Tsirk. Kuigi vahel kaasati esinema ka muudest rahvustest külaelanikke – nendele kirjutati eestikeelsed laulud üles vene tähtedega – , koosnes ansambel valdavalt eestlastest. Esineti erinevates koosseisudes, näiteks tegutsesid paralleelselt Linda Tsirgu vokaalinstrumentaalne perekonnaansambel ja õdede trio. Nii suuremate kui väiksemate koosseisudena esineti regionaalsetel folklooriülevaatustel, pidudel, spordi-

võistlustel. Peamiselt esitati laulud eesti keeles, kusjuures arvukalt oli repertuaaris esindatud uuemaid autorilaulu. Mitmed lood olid üle võetud ka näiteks eesti Lääne-pagulaste repertuaarist. Nõukogudevastaste laulude eestikeelne esitamine Siberi venekeelsele publikule oli kahtlemata ohutum kui nende avalik laulmine Eestis.

Tsvetnopolje eestlaste lauluansambliga seoses tuleb rõhutada selle rolli kohaliku eesti kogukonna konsolideerija ning rahvustunde säilitajana.

Ülem-Suetuki külas tegutseb juba aastast 1901 pasunakoor, mida praegu juhatab külavanem Äрни Lell. Esinetakse samuti regionaalsetel ülevaatusel, orkestrit kutsutakse mängima teistegi külade pidudele, käidud on mängimas Esto päeval Rootsisis. Nii nagu ütles üks naabruses asuva eesti küla Ülem-Bulanka endine elanik (naine, sünd 1958), hoiab Ülem-Suetuki intelligentsust ülal puhkpilliorkester.

Laule on lauldud ning pilli mängitud erinevates olukordades. Pühade, nagu näiteks jaanipäeva, tähistamise juurde on alati kuulunud ka musitseerimine. Kuid lauldud ja pilli mängitud on ka kiigel, tänaval või lihtsalt üksteise juurde kokku tulles.

No vaat, noored olivad. Meil olivad niuksed suured kiiged tehtud. Vat üks kiige oli seal Kundelukku uulitsas oli. Suur kiige – no sinna kole palju rahvast istus peal. Nad olid... kolmel real niimoodi olivad: keskpaigas olid lauad ja siis olid niuksed aisad. Suur see oli... aampalk oli, suure postide otsas olivad. Siis kiikusivad. No vot siis noored istusid seal peal, siis nad laulsivad ja kiikusivad seal. Ja üks kiige oli näe siin – just selle Mannu vasta tuleb. Vaat kus see vana pood meil on, seal oli... Kus nad puid saagisivad... Vot sial oli meil üks kiige. Vaat niimoodi siis... A klubisi meil ei old. A kui korjasivad kokku nigu... tahtsid seal tantsida – talvel on ju külm väljas – no kellel suured toad on... No ütlesid täna õhta, et: “Laske meid nigu tulla.” – No siis ikka, et kui oli meil nigu suurem ruum, siis tantsisivad, mängisivad pilli (naine, sünd 1926, Ülem-Bulanka).

Ja vaata mis veel meil olid... No õhtati no... Vahest olivad meil, istusime väravates. Kui olivad noored, noored seal veel tantsisivad värava esimeses, seal tantsisivad. Vanad istusivad, seal pingid olivad. Vaat siis laulsivad. Istusivad õhtati väljas. Vahest kaua aega istusivad! Enne olid lõbusad inimesed, a

mis nüid... Nüid ei ole. Istusivad kohe, vanad istusid väljas. Kevade aeg, esteks, vaata kui juba lumi läks ära, siis meil oli üks... seal oli suur sild meil seal Kundeluku mäe all, suur sild. A seal üle silla, nigu siiapoole äärde on, suur plats oli. Niuke ilus lai. Siis olid seal, mõni seal vana oli ja siis noored kõik olivad, ringi mängisid. A nüüd seal enam ringi ei mängivad. A meil esteks mängisivad ringi. Ringilaulusi laulsivad ja tantsisivad. Kui pilli ei old, mängisivad ringi ja tantsisivad. Ja siis juba tuli meil kalkoosi aeg, vaat inimesed nigu... on juba... olid sellega nigu ära õppind, läksivad metsa – siis vähe laulsivad – no kui õhtaks hakkasivad kodu tulema, siis nigu mõned pulmalised tulivad kohe. Siis nad nii kõvasti laulsid. No sellepärast, et brigadad olivad. Teine brigada läks teinepoole, esimene brigada läks teinepoole – no siis... igas brigadas seal – hobustega heinamaalt tulivad – siiluse aeg kõige rohkem, kui tegime siilust – siis koledasti laulsivad. Tulivad kodu siiluselt, käisivad lõunal kodu, tulivad, puhkasivad, läksid jälle tagasi – vat siis laulsivad (naine, sünd 1926, Ülem-Bulanka).

Eestikeelse laulurepertuaari esitamisel on Siberi eestlaskonnas eestluse säilitamise ja rõhutamise funktsioon. Laulutraditsioon tõmbab piiri omade ja võõraste vahele keele alusel. Tehakse vahet – kuigi, nagu eelnevalt nägime, omal moel – eesti ja vene lauludel. Vanem põlvkond tähtsustab eesti laulude esitamist ja mõistab noori hukka venekeelse repertuaari pärast. Eesti laulude hulka kuuluvad ühelt poolt Siberi eestlaste laulud, teiselt poolt Eestimaa eestlaste laulud, kuid mõlemad kihistused on eestikeelsena siiski omad. Erinevates Siberi eesti külates lauldakse ühtesid ja samu laule, kuigi on ka varieerumisi.

Nüüd peatume neil varieerumistel. Kui ühelt poolt eristatakse eesti ja vene laule, siis samas tehakse vahet ka erinevate eesti külade lauludel. On Suetuki laulud ja Pulani laulud, on Lilliküla ja Pardinova laulud. Külati on erinevusi repertuaaris ja esitusviisis, mis toob välja laulutraditsiooni lokaalse aspekti. Üks Ülem-Bulanka elanik (naine, sünd 1926) räägib oma küla ja Ülem-Suetuki laulumaneeride erinevusest: *Ja meie nigu venitame, aga nemad ei. Nemad nigu ütlevad kohe välja ja viis on teine neil.*

Konkreetses küla lauluks nimetatakse kas konkreetses külas loodud laulu või laulu, mille sõnad on pühendatud konkreetsele

külale, enamasti aga piisab sellest, et seda või teist laulu lihtsalt lauldakse konkreetses külas.

Estonka küla elaniku esitatud laul naaberkülast Lillikülast algas sõnadega:

*Sõitsin, sõitsin Lillekülla
enne päiva minekut.
Trai-rai, rai-rai, ral-lal-laa,
enne päiva minekut.
(Korb 1999: 224)*

Laulu kompositsioon viitab sellele, et tegemist on Eestist pärit lauluga, mis on kohandatud uue keskkonnaga.

Või Lillikülast pärit naine, kes laulab Pardinovast:

*Pardinova külas pallu poisse,
kõik on eesti poisid.
Sibi-libi-liuhka, labidaga tuhka
eesti poiste keele peale.
Eesti poisid, ärge minge
tuisu ajal välja.
Tuisk teid matab, tuisk teid katab,
kos te iial jääte.
Sibi-libi-liuhka, labidaga tuhka
Pardinova poiste keele pääle.
(Korb 1999: 236)*

Mihhailovka küla mees laulis Jurjevi külast:

*Jurjevi külas Tedre kraavis,
kos oll Miilil kusi kraanis.
Ta ronis suurde pajju
ja kussi Vähja kaivu ja.
(Korb 1999: 245)*

Estonka külas lauldakse ka peamisest kohalikust kaubanduskeskusest:

*Üts vana ja üts vaene mees
kes elas talu sauna sees.
[---] Ta tegi kulpe, lusikid
ja treias visper karikid.*

Aivar Jürgenson

*[---] Ta võttis kauba õlale
ja läks siis Tara turule [---].
(Korb 1999: 229)*

Külades on olnud ka oma laululoojad, näiteks Ülem-Bulanka kuu-
lus külalaululik Jaan Mägi, kes on paljude lugude autor. Ajutise
Valitsuse kukutamise järel läksid käibelt senised rahatahed, mida
anti nüüd lastele mängimiseks või kleebiti seintele. Kui kukutati
Koltšak, toimiti samamoodi tema valitsuse rahatahtedega. Süžee
andis Jaan Mägi laulus edasi järgmiselt:

*Bulani külas eesti rahvas,
kõik nad joovad viina vahvast.
Simvai ruudi rallala,
simvai, simvai rallala.
[---] Palju raha kokku aeti,
lastel mänguasjaks anti.
Simvai ruudi rallala,
simvai, simvai rallala.
Raha peal on keisri kaju,
seinale neid pildiks panti.
Simvai ruudi rallala,
simvai, simvai rallala...*

(RKM II 288, 211/212 – Rosalie Ottesson)

Siberi eestlaste repertuaaris on siiski vähe puhtalt omaloominguli-
si laule. Ka külalaulude puhul on enamasti tegemist Eestist pärit
laulutüüpidega, mis on Siberis kohandatud sealsetele oludele vas-
tavaks. Paikkonna eripära, nii geograafiline kui ka sotsiaalne kesk-
kond, on vorminud laule, mis väljarändajad saajandi eest Eestist kaasa
töid, kohapealsetelt rahvastelt laenasid või ka hilisematel kümnen-
ditel Eestist õppisid.

Oma koduküla või Siberi tervikuna on need vormid, millesse va-
lati ja valatakse erinevaid Siberi eestlaste laulurepertuaari kuulu-
vaid lugusid. Iseloomulik on ka nihe, mille on teinud läbi kodumaa-
laulud. Algselt Eestist tooduna sümboliseerisid nad sidet Eestiga.
Järgnevale põlvkondadele hakkasid samad laulud tähendama si-
det kodupaigaga Siberis. Vajaduse korral kohandati ka laulude sõ-
nad kohalikele oludele vastavaks. Aja jooksul on kodupaiga sümbo-
lina funktsioneerinud laulud muutnud konkreetses keskkonnas oma
esialgset tähendusnüanssi – vana kodumaa tähistajatest on saanud
uue territoriaalse rühma identifikaatorid.

Kommentaariid

¹ Väljarändajate itkusid on teada Kreekast, Ungarist, Iirimaalt. Seejuures on säilitatud traditsionaalne itkustiil (Greverus 1972: 178–179).

² Seda tõika kinnitab lisaks Siberi eestlaste endi jutule fakt, et näiteks Kaug-Ida eesti külade elanikel pole Eestist küüditatutega otseseid kontakte olnud ja nad ei tea ka seda laulukihistust.

³ I.-M. Greverus nimetab mitmekeelseid laule kaotatud identifikaatsiooni-ruumi sümboliks (Greverus 1972: 62).

Kasutatud kirjandus

Esimese asunduste laulupidu laulud Narvas 23. ja 24. juunil 1912. a. Tallinn. G.E.L. 1897 (= Georg Eduard Luiga). Omi kaldalt I–IV. *Olevik* 33 (19. august), lk 740–741; 37 (16. september), lk 821–822; 38 (23. september), lk 844; 40 (7. oktoober), lk 891.

Greverus, Ina-Maria 1965. Heimweh und Tradition. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 61, Basel, lk 1–31.

Greverus, Ina-Maria 1972. *Der territoriale Mensch. Ein literaturanthropologischer Versuch zum Heimatphänomen.* Frankfurt am Main.

Hiiemäe, Mall 2000. Küüditatuna Siberis. Aivar Jürgenson (koost). *Eestlane ja tema maa.* Tallinn, lk 122–136.

Ilves, K. 1903. Kiri Siberist. *Olevik* 45 (6. november), lk 1074–1075.

Korb, Anu & Peebo, Kadri (koost) 1995. *Siin Siberi maa peal kasvanud.* Eesti asundused I. Tartu.

Korb, Anu 1998. Siberi eestlaste lauluvara. Astrid Tuisk (toim). *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused.* Tartu, lk 143–157.

Korb, Anu (koost) 1999. *Taarutagused ja stepiasukad.* Eesti asundused IV. Tartu.

Maamägi, Viktor 1980. *Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1918–1940).* Tallinn.

Rebane, Hilve 2000. Kodupaik ja kodumaa Juhan Jaigi loomingus. Aivar Jürgenson (koost). *Eestlane ja tema maa.* Tallinn, lk 207–214.

Saster, Alja 1987. *Eestlaste eluolust Kaug-Idas (Vladivostok).* KV 551: 111–255. *Tallinna III laulupidu laulud 1909.* Tallinn.

Tedre, Ülo 2000. Itku relikte eesti pulmakombestikus. Kristi Salve & Mare Kõiva & Ülo Tedre (toim). *Tagasipöördumatus. Sõnad ja hääled.* Tartu, lk 228–237.

Tõnurist, Igor 1967. *Etnograafilisi märkmeid Minussinski eestlastest ja lätlastest (Ida-Siber).* KV 195: 108–166.